

tervének kidolgozására mégis csak 1840-ben került sor, amikor a református egyetemes konvent pályázatot hirdet egy Pesten felállítandó nemzeti szellemű reális irányú főiskola tanítási rendszerének eltervezésére. A pályázatokban az életre és munkára nevelés tendenciája erőteljesen jelentkezik, s közülük a szerző különös figyelemmel elemzi *Hetényi János* „tanítási-rend” tervczetét és *Vajda Péter* radikálisabb koncepcióját. Ezzel együtt részletesen vizsgálja a szerző a korabeli nemzeti nevelés alakulását befolyásoló – e korra jellemző – alapvető és specifikus ellentmondásokat s arra a megállapításra jut, hogy a nemzeti nevelésügy eszméje a korban áthatja nevelési rendszerünket, különösen a protestáns kollégiumok iskolakultúráját.

A könyv befejező része „*kollégiumi iskolakultúránk belső autonómiájának fejlődéstörténetét*” tárgyalja. A magyar protestáns kollégiumi nevelés sajátos jegyeinek, belső autonómiájának kialakulására nagy hatással volt a goldbergi főiskola, melynek önkormányzati rendszerét a belső, önként vállalt fejelem, a diákok közti tanító–tanulótársi viszony, a közösség iránti nagymérvű felelősség jellemzi. Megállapítja, hogy a kollégiumi coetus a magyar iskolázás történetének századokon keresztül igen eredményesen, hatásosan működő testülete volt, melyben a tanárok és diákok egyaránt kifejthették közéleti tevékenységüket. Mivel azonban a coetus közéleti keretei a XVIII. század végétől egyre kevésbé elégítették ki a kollégiumi ifjúságot, a diákok egyes csoportjai az önálló nemzeti kultúra kibontakozásával párhuzamosan olyan „társaságokat” hoznak létre, melyekben eredményesen korszerűsíthetik műveltségüket. S a diákoknak ez az eszmélő, forradalmi változásokat sürgető szervezetei fontos szerepet töltek be közművelődésünk magyarrá válásában s jó előiskolái voltak a forradalom előtti közéletnek.

Összefoglalva: a szerző színesen, tudományos megalapozottsággal mutatja be az iskolakollégiumok felvilágosodás- és reformkori életét. Elemzi, ismerteti a kollégiumoknak a bécsi abszolutizmus tanügyi intézkedéseivel szembeni ellenállását, reformtörekvéseit, melyekkel elébe mentek az állami egyetemesítő törekvéseknek s egyben igyekeztek eleget tenni a belső követeléseknek. Fejtegetései nyomán világossá válik, hogy a kollégiumok – különösen a sárospataki – még a XIX. század elején is képesek tovább-, előbbre lépni, mégha a felvilágosodáshoz képest ekkor bizonyos elbátortalanodás jelei mutatkoznak is. A feltárt gazdag dokumentum anyag és elemzésük meggyőzően bizonyítja, hogy a protestáns kollégiumok oktatási-nevelési rendszere jelentős szerepet töltött be a vizsgált kor, főleg a reformkor művelődéstörténetében, s hatékonyan valósította meg a kor nagy eszméit, a polgári haladás, a nemzeti művelődés, az anyanyelvi oktatás, az életre és munkára nevelés eszméit. A szerző fejtegetései azt is igazolják, hogy a kollégiumi sajátos önkormányzat gazdag lehetőséget biztosított a közélet iránti érdeklődés kialakulására, a közéleti tevékenységre való felkészítésre, a fiatalabb diákokkal való foglalkozás, a nevelés-tanítás feladatainak gyakorlására. Jó érzékkel mutatja meg az összefüggéseket, a fejlődés rugóit, a ható erőket, a progresszív eszmék, törekvések megvalósulását a kollégiumok életében. Így a könyv az érdekes iskolatörténeti rajzzal együtt művelődéstörténeti szempontból is hasznos áttekintést ad. A könyv tudományos értékét növeli a bőséges jegyzetanyag, felhasználását segíti a gondos névmutató.

A könyv izgalmas olvasmány: olvasása gazdag tanulsággal szolgálhat minden mai nevelő, pedagógiai kutató számára.

Ködöböcz József

SUZANNE MOLLO: LES MUETS PARLENT AUX SOURDS

Némák szólnak a süketekhez

Párizs, 1975. Castermann, 124 oldal

Suzanne Mollo nevét ismerheti a magyar olvasó. Előző könyvéből (*Az iskola a társadalomban: az iskolai minták pszichoszociológiája*) egy részlet magyarul is megjelent *Az iskola szociológiai problémái* (szerk. Ferge Zsuzsa) c. kötetben. A szerző ebben azokkal a mintákkal, képekkel, elképzelésekkel (reprezentációkkal) stb. foglalkozik melyeket az iskolai élet résztvevői és a környező világ alakít ki magának az iskoláról, annak belső életéről, a nevelés tevékenységéről stb. A magyarul is olvasható részlet az elemi iskolai *olvasókönyvekben* található mintákat elemzi.

A „Némák szólnak a süketekhez” című könyv egy hasonló témakörbe tartozó kutatást ismerteti: a szerző azokat a képeket elemzi, melyeket a *gyerekek* alkotnak maguknak az iskoláról. *Vizsgálati módszere* a következő: a tanulók által elmondott vagy leírt szövegeket az irodalomtudományból kölcsönvett tartalomlemezési módszerekkel közelíti meg. Ennek megfelelően több szinten értelmezhető strukturális egésznek tekint minden tanulói megnyilatkozást, éppen úgy ahogy a strukturalista irodalomszemlélet tekinti az irodalmi művet.

Ez a vizsgálati módszer egyben egyfajta állásfoglalás is: a szerző a „gyermeki világot” a maga realitásában kívánja megragadni, azaz szakítva a felnőttcentrikussággal (éppolyan intencióból fakadón, amiért az etnológia próbált szakítani az etnocentrizmussal). A *gyermek mint kutatási tárgy* persze sajátos problémákat vet fel (akárcsak a „primitív társadalmak” az etnológiai kutatás számára), hiszen a gyermek, mint tudjuk, kiváló alanya mindenféle projekciónak, tehát különösen nehéz olyan *objektív* módszerek kidolgozása, melyekkel tárgyilagosan megközelíthető. A szerző szerint a gyermeki megnyilatkozásoknak mint teljes értékű, azaz önmagában megragadható kutatási tárgynak elfogadása az a lépés, amely lehetővé teszi az objektív elemzést.

A kutatás három mozzanattól állt: (1) a mintába vett tanulókkal megszokott iskolai helyzetben dolgozatot írtak „Egy nap az iskolában” címmel; (2) a tanulóknak bemutatták Jacques *Prévert Page d'écriture* c. versét és ezt csoportosan megvitatták; (3) mindenkinek szabadon be kellett fejeznie a verset. A versben egy mesebeli madár énekével felborítja az iskolai osztály nyugalmát, hatására álomszerű történetek zajlanak le: „az osztály fala leomlik”, „az üvegek újra homokká válnak”, „a padokból megint fa lesz... . stb.

A feladatokat három osztályban hajtották végre: (a) egy autoriter módon vezetett elemi iskolai V. osztályban; (b) egy csoportmunkában dolgozó elemi iskolai V. osztályban; (c) és egy ugyancsak autoriter légkörben tanuló középiskolai első osztályban (a francia elemi iskola öt osztályos, tehát az (a) és (b) csoportokat végzős elemi iskolai osztályok alkották).

Az a tény, hogy a kutatást három mozzanatban végezték, lehetővé tette, hogy a gyermeki megnyilatkozásokat a kutatók viszonylag függetlenné tegyék az iskolai helyzettől. Mint látjuk, az egyik dolgozat rendes iskolai feladat, ami tehát a konformitásnak meghatározott fokát feltételezi. Ezzel szemben a másik feladat fellazított légkörben készült: a szabad légkörben lefolytatott csoportos beszélgetést követően a gyerekek olyan instrukcióval fogtak íráshoz, hogy „most mindent ki szabad mondani”. A második helyzet tehát lehetővé tette akár az agresszív fantáziák megjelenését is, melyeket a normál iskolai helyzet szükségszerűen elfojt. A *Prévert*-vers hangneme egyébként szinte provokálja ezt.

A két situáció (konformis helyzet – nem-konformis helyzet) szembeállítására és a korábban említett sajátos kutatási módszer (több szintű tartalomlemezés) lehetővé teszik azon kutatások fogatékosságának kiküszöbölését, melyek a gyermeki reprezentációkat a normál iskolai helyzetben tett megnyilvánulásokon keresztül próbálják megragadni. A „Mi a véleményed az iskoláról?” kérdést tehát ebben a vizsgálatban nem direkt módon teszik fel: az iskolához való viszonyt a szerző a megnyilatkozások objektív elemzéséből próbálja kideríteni.

Az a tény, hogy a kutatást három osztályban hajtották végre, két összehasonlítást tesz lehetővé: egyfelől megállapítható, hogy milyen különbségek vannak egy tekintélyelvű irányítás alatt dolgozó osztály és egy csoportmunkában dolgozó osztály tanulóinak elképzelései között, illetve mennyire eltérő módon reagálnak a második fogalmazás adta „szabadságra”. Másfelől ugyanezek az eltérések vizsgálhatóak a két iskolatípus (elemi iskola – középiskola) tanulói között.

A kutatás eredményeit illetően lássuk először az „Egy nap az iskolában” c. dolgozatok jellemzőit. *Általános szinten a szerző a következőket állapíthatja meg: a dolgozatok rendkívül egyhangúak*, szinte semmi változatosság nem jellemzi őket. Leginkább tartalom nélküli események felsorolásából állnak, csemetések és órák váltják egymást. Az iskolában eltöltött időt csakis a csemetések strukturálják. Ha említés történik is valamilyen tevékenységről, a dolgozatok sohasem bocsátkoznak részletekbe (pl. „... .azután feladatokat oldunk meg.”). Affektív szinten a szövegek *semlegesek*, ritkák az értékelések: hiányoznak a jelzők, az igék ritkán fejeznek ki tényleges cselekvést, nincsenek közbevetett gondolatok. Általában a legnagyobb fokú formalizmus és monotonia jellemzi a szövegeket, csaknem mind unalmas és semmitmondó.

A fogalmazások *finomabb elemzése* azonban érdekes jelenségekre hívja fel a figyelmet. A szövegeket a bennük megjelenő *tér és idő* szerint három strukturális egységre lehet bontani: az iskolán kívüli

terület; iskolán belüli periférikus terület; az osztály. Ez a bontás elve adja egy olyan elemzés lehetőségét, mely az egyes zónák súlyát hasonlítja össze a különböző szövegekben. A három strukturális egységre való bontás felhívta a figyelmet az egyes egységek közötti *átmenetek* jelentőségére (pl. az osztálybalépés). Az átmenetek és az ezekkel párhuzamos *iskolai rituálék* rendkívül jelentős helyet foglalnak el a szövegekben. A szerző szerint ezek a rituálék fontos szerepet játszanak az iskolai élet pszichoszociológiai történéseiben: meghatározott lélektani funkciót töltenek be. A szerző hipotézise szerint minél szorongáskeltőbb az iskolai helyzet, annál fontosabb szerepet játszanak az egyes tevékenységformákat összekötő rituálék. A szövegek elemzése azt mutatja, hogy az átmenetek az autoriter stílusban irányított ötödik osztályban foglalják el a legjelentősebb helyet, és általában több helyet foglalnak el a lányoknál, mint a fiúknál.

A cselekmények helyének és idejének elemzését a cselekvések *alanyainak* elemzése követi. Az így kapott struktúra ráépül a fent említett tér-idő struktúrára: az egyes zónákban más és más cselekvők jelennek meg dominánsként, az összefüggések értelmezhetők. A cselekvések alanyai a következők: ellentétekben ragadhatók meg: személyes „én” – kollektív „mi”; személyes „én” vagy „mi” – személytelen általános alany; tanulók – tanár stb. A szerző az alábbi fontosabb összefüggéseket állapítja meg: az autoriter V. osztályában az „én” dominál az osztályon kívül, és a „mi” az osztályban, de itt is inkább tárgyként, mint alanyként. Ezekben a dolgozatokban egyébként rendkívül éles a térbeli szegmentálás. A nem autoriter B. osztályban az osztályon kívüli tevékenységekre is a „mi” a jellemző, és ez az osztályban is inkább alany, mint tárgy. Ezek a dolgozatok kevésbé szegmentáltak térbelileg. A középiskolások által írt szövegekben az „én” és a „mi” aránya a két elemi iskolai osztály szövegei között áll, az elosztásuk kevésbé merev, óráktól, tanároktól függően változik. Tehát az autoriter irányítású osztályra jellemző a kollektív cselekvések hiánya, illetve a tanár cselekvéseinek kollektív elszenvedése, az egyéni cselekvések megjelenése az órán kívül; míg a nem autoriter irányítású osztályra a kollektív aktivitás megjelenése a jellemző.

A finom elemzés az általános szinten ritkának mondott *affektív* és *értékelő* megnyilvánulásokat tekintve szignifikáns eredményeket adott: a szövegekben megjelenő cselekvésnek ez a modalitása is eltért az osztályok szerint. Az affektív és értékelő megnyilvánulásokat a szerző pozitívakra és negatívakra osztja. A megnyilvánulások tárgyát illetően a következőket különbözteti meg: munka, osztálytársak, tanítók, szünet és játék. A nem autoriter irányítású V. osztályban íródott dolgozatok (30 szöveg) alig tartalmaznak értékelést (5 db.). Ezzel szemben az autoriter osztály dolgozatiban valamivel több az értékelő elem, ezek szinte kizárólag a munkára vonatkoznak, és nagy részük negatív. A két elemi iskolai osztály tanulóinak dolgozataival szemben a középiskolások szövegeiben rengeteg az értékelő és affektív megnyilvánulás. Ezek jelentős része itt is a munkára vonatkozik, de nem kevés érinti a tanárokat és az órán kívüli tevékenységeket. A középiskolában előtérbe kerül a személyes dimenzió, a pozitív értékelések az uralkodóak. A szövegeket közelebbről vizsgálva azonban kiderül, hogy ezek a pozitív elemek meglehetősen ambivalens módon értékelhetők: „egy jó tanár úgy jelenik meg, mint a gondviseles ajándéka, egy sikeres munka pedig mint nem várt ajándék”, vagyis a pozitív megnyilvánulások mindig a legrosszabbhoz viszonyítva jelennek meg.

*

A kutatás másik mozzanata – mint említettük – a *Prévert*-vers megvitatása és írásbeli befejezése volt. A csoportos megvitatásra intenzív érzelmi légkör volt jellemző. A vitákról készült felvételek elemzése azt mutatja, hogy a gyermekeket főleg a versben megjelenő rendbontás következményei foglalkoztatták: a szabályok képzeletbeli megszegését szorongás és agresszív reakciók megjelenése kísérik.

Az írásos befejezések elemzése a következő négy megoldás adta keretben történik:

A: a képzeletbeli madár győz, a tanár – gyerek kapcsolat felborul, a gyermek fantázia szinte szakít az iskolával;

B: a madár veszít, a gyermek visszatér a realitáshoz, melyet büntetések és a tanár–gyerek kapcsolat megszigorítása követ;

C: a két megoldás keveredik, a valósághoz való progresszív visszatérés jelenik meg;

D: a tanár–gyerek kapcsolat nem változik, a gyermek visszautasítja a fantáziálást, nem megy bele a mese irreális világába.

A négy befejezésnek a különböző osztályok szerinti megoszlását a következő táblázat szemlélteti:

	A	B	C	D
nem autoriter V. osztály	18	4	7	1
autoriter V. osztály	10	13	3	2
középiskolások	17	6	5	1
összesen	45	23	15	4

Tehát a gyermekek legnagyobb része az első megoldást választotta. Az osztályok szerinti eltérések azt mutatják, hogy a valósághoz való progresszív visszatérés a nem autoriter osztályban a legjelentősebb. A hagyományos tanár–diák viszony felborítása legkevésbé az autoriter elemi iskolai osztályokban jelenik meg, a gyermekek még a fantázia szintjén sem fordulnak szembe vele. A hangsúly itt a büntetésre, a negatív szankciókra tevődik. A tanár elleni fantáziaszinten megjelenő lázadás aránya a középiskolai osztályban a legmagasabb.

A verset befejező szövegek elemzése során a szerző még egy fontos jellemzőt talált. Szemben a hagyományos helyzetben írt dolgozatok unalmas monotoníájával, itt megjelenik a stílusesszók használata, gyakorivá válnak az értékelő és affektív színezetet kifejező jelzők, a szöveg személyessé válik.

A kétfajta helyzetben írt dolgozatok közti különbség végső elemzésben a tanulói *konformitás* jólmért jelenségére utal. Valójában Suzanne *Mollo* könyvének értelmezési keretét ez a fogalom adja. A szerző megpróbál olyan értelmezést adni a konformitás fogalmának, amely legjobban számot vet a hagyományos iskolában uralkodó kommunikációs viszonyokkal. E kommunikációs viszonyokra utal a könyv címe.

Halász Gábor

MOSSE JÖRGENSEN: UN LYCÉE AUX LYCÉENS. LE LYCÉE EXPÉRIMENTAL D'OSLO

Traduit et adapté du norvégien par Th. Patfoort, E. Rogeau et M. Massart.
Párizs, 1975. Les Éditions du Cerf, 237 oldal

Folyóiratunk lapjain ismertettünk már olyan könyveket, amelyeknek szerzője azt fejtegette: milyen legyen, milyen ne legyen az iskola. Most egy olyan norvég eredetű kiadvány jutott el hozzánk, amely a feladatnak nemcsak az elméletét adja, hanem gyakorlati végrehajtásának kísérletét is bemutatja. Franciaországban jelent meg, francia nyelven, szerzője Mosse *Jörgensen*, a Kísérleti Gimnázium igazgatónöje.

Az iskolát azzal a meggyőződéssel alapította néhány lelkes ember – a maga elhatározásából, állami megbízás nélkül –, hogy a hagyományos közületi iskola nem tudja betölteni emberformáló szerepét, sőt a tanulók egy részét neurotikussá teszi. Az alapításkor csak a saját gondolataikra támaszkodhattak, példákra nem. Az angliai Summerhillben folyó hasonló kísérletet nem vehették mintának, mert ott kisebb gyerekekkel foglalkoztak, a Kísérleti Gimnázium diákjai pedig 16–19 évesek.

A nevelést két alapelve építették. Egyik a *demokrácia*. Az iskola személyi tényezői között megmarad a határvonal, a struktúrát a hagyományos négy kategória alkotja: tanulók, tanárok, adminisztráció, technikai dolgozók; ötödiknek számítható a szülők közössége. Mind az öt egyenlő joggal vesz részt a közgyűlésen és a választott tanácsokban. A közgyűlés az iskola legfőbb belső hatósága, minden tőle függ, még az igazgatót is leválthatja. A parlamentáris rendszertől abban tér el,